

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ISSN: 3030-3117

<https://laboreconomics.uz/>

QISHLOQ JOYLARDA AHOLI ISH BILAN BANDLIGINI TARTIBGA SOLISHNI TAKOMILLASHTIRISHNING IJTIMOY-IQTISODIY JIHLTLARI

Xayitov Abdimannon Buxarovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

“Mehnat iqtisodiyoti” kafedrası professori

mannonbuxar@gmail.com

Doi: <https://doi.org/10.55439/lehc/vol5iss2/294>

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasi qishloq joylarida aholi ish bilan bandligini ta‘minlash va mehnat bozorini tartibga solish mexanizmlarini takomillashtirish muammolari tahlil qilingan. Tadqiqot doirasida 2021–2025-yillar kesimidagi makroiqtisodiy va demografik ko‘rsatkichlar o‘rganilib, qishloq mehnat bozoridagi tarkibiy o‘zgarishlar, norasmiy ish bilan bandlik muammolari hamda agrar sektorda raqamlashtirish jarayonlarining o‘rni baholandi. Mahalliy va xorijiy olimlarning 2020-yildan keyingi ilmiy qarashlari sintez qilinib, qishloq hududlarida barqaror ish o‘rinlarini yaratish, oilaviy tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Qishloqda ish bilan bandlik, mehnat bozori, agrar sektor, norasmiy ish bilan bandlik, tarkibiy ishsizlik, raqamlashtirish, klasterlar, demografik dividend, subsidiya.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ РЕГУЛИРОВАНИЯ ЗАНЯТОСТИ НАСЕЛЕНИЯ В СЕЛЬСКОЙ МЕСТНОСТИ

Хаитов Абдиманнон Бухарович

Профессор кафедры «Экономика труда»

Ташкентского государственного экономического университета

Аннотация. В данной статье анализируются проблемы обеспечения занятости населения и совершенствования механизмов регулирования рынка труда в сельской местности Республики Узбекистан. В рамках исследования изучены макроэкономические и демографические показатели в разрезе 2021–2025 годов, оценены структурные изменения на сельском рынке труда, проблемы неформальной занятости и роль процессов цифровизации в аграрном секторе. Синтезированы научные взгляды отечественных и зарубежных ученых после 2020 года, разработаны научно-практические предложения по созданию стабильных рабочих мест в сельской местности и поддержке семейного предпринимательства.

Ключевые слова: Сельская занятость, рынок труда, аграрный сектор, неформальная занятость, структурная безработица, цифровизация, кластеры, демографический дивиденд, субсидия.

SOCIO-ECONOMIC ASPECTS OF IMPROVING RURAL EMPLOYMENT REGULATION

Khayitov Abdimannon Bukharovich

Professor of the Department of "Labor Economics"

Tashkent State Economic University

Abstract. This article analyzes the problems of ensuring population employment and improving the mechanisms of labor market regulation in rural areas of the Republic of Uzbekistan. Within the framework of the study, macroeconomic and demographic indicators for the period 2021–2025 are examined, and structural changes in the rural labor market, problems of informal employment, and the role of digitalization processes in the agricultural sector are evaluated. Scientific perspectives of domestic and foreign scholars after 2020 are synthesized, and scientific-practical proposals are developed for creating stable jobs in rural areas and supporting family entrepreneurship.

Keywords: Rural employment, labor market, agricultural sector, informal employment, structural unemployment, digitalization, clusters, demographic dividend, subsidy.

Kirish

XXI asrda jahon iqtisodiyotining barqaror rivojlanishi va global kambag'allik muammolarini bartaraf etish to'g'ridan-to'g'ri qishloq hududlaridagi demografik bosim hamda ularda yaratilayotgan ish o'rinlarining sifati bilan belgilanmoqda. O'zbekiston Respublikasi aholisining qariyb yarmi (49-50 foizi) qishloq joylarda istiqomat qilishi va mehnat resurslarining asosiy salmog'i chekka hududlarda shakllanishini inobatga olsak, qishloq mehnat bozorini samarali tartibga solish milliy iqtisodiyot barqarorligini ta'minlashning eng muhim poydevori hisoblanadi.

So'nggi yillarda Respublikamizda agrar sohani transformatsiya qilish, klaster tizimini joriy etish, yer islohotlari orqali dehqon va tomorqa xo'jaliklariga keng erkinlik berish hamda qishloq infratuzilmasini yaxshilashga qaratilgan keng ko'lamlı islohotlar amalga oshirildi. Biroq, qishloq hududlarida aholining yuqori o'sish sur'atlari, qishloq xo'jaligining jadal mexanizatsiyalashuvi natijasida an'anaviy ish o'rinlarining qisqarishi hamda yashirin (norasmiy) ish bilan bandlik darajasining yuqoriligi mehnat bozorini boshqarishning innovatsion va samarali davlat mexanizmlarini qo'llashni taqozo etmoqda.

Qishloq mehnat bozorining o'ziga xos xususiyatlari — mavsumiylik, agrar tarmoqqa yuqori darajada bog'liqlik va muqobil sanoat ish o'rinlarining yetishmasligi bilan tavsiflanadi. 2021–2025-yillar oralig'ida mehnat bozoriga kirib kelgan yosh avlod vakillarining salmog'i keskin oshdi. Shu sababli, qishloq joylarda aholi ish bilan bandligini ta'minlashda faqat dehqonchilik yoki chorvachilik bilan cheklanib qolmay, xizmat ko'rsatish, raqamli iqtisodiyot va mikrotadbirkorlik elementlarini faol integratsiya qilish davr talabidir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Qishloq hududlarida aholi ish bilan bandligini tahlil qilish va uni institutsional hamda iqtisodiy usullar yordamida davlat tomonidan tartibga solish masalalari global darajada ham, mamlakatimiz iqtisodchilarining ilmiy ishlarida ham diqqat markazida bo‘lib kelmoqda. 2020-yildan keyingi davrda bu yo‘nalishdagi tadqiqotlarda fundamental o‘zgarishlar, ya‘ni an‘anaviy ish bilan bandlik tushunchalaridan raqamli va diversifikatsiyalangan ish bilan bandlik modellariga o‘tish tendensiyasi yaqqol ko‘zga tashlanadi.

Xorijlik olimlardan Italiyalik tadqiqotchilar K. De Roza va L. Bartoli (De Rosa & Bartoli, 2021) o‘zlarining fundamental ishlarida Yevropa Ittifoqi qishloq hududlari tajribasini tahlil qilib, qishloq taraqqiyotini va bandligini faqat an‘anaviy qishloq xo‘jaligi subyektlari orqali ta‘minlash samaradorligi pastligini isbotlaganlar. Mualliflarning fikricha, "Qishloq mehnat bozorining barqarorligi bevosita 'non-farm' (agrar sohadan tashqari) tarmoqlarni, xususan, agro-turizm, mahalliy logistika va milliy brendga ega hunarmandchilik zanjirlarini davlat tomonidan subsidiyalash orqali diversifikatsiya qilinishiga bog‘liq"¹.

Jahon banki yetakchi iqtisodchisi M. Kleyn (Klein, 2022) rivojlanayotgan mamlakatlardagi tarkibiy ishsizlik muammosini ko‘rib chiqib, raqamlashtirish omiliga alohida urg‘u beradi. Uning fikricha, "Raqamli platformalar (agritech e-commerce) va masofaviy xizmatlar (gig-economy) qishloq yoshlarining shahar markazlariga migratsiya qilish bosimini kamaytiruvchi eng asosiy drayver hisoblanadi. Davlat qishloq infratuzilmasiga (internet, elektr energiyasi) investitsiya kiritish orqali bandlikni bilvosita samarali tartibga soladi"².

Xitoylik olimlar Chjan va Li (Zhang & Li, 2023) esa kambag‘allikni qisqartirish va ish bilan bandlik munosabatlarining o‘zaro uyg‘unligini o‘rganishgan. Ular Xitoyning qishloq hududlaridagi "E-commerce villages" (Taobao qishloqlari) modelini tadqiq etib, qishloq bandligini boshqarishda davlat va xususiy sektor sherikligi (PPP) asosida raqamli kooperativlarni yaratish zarurligini ilmiy asoslab bergan³.

O‘zbekistonlik olimlarning ilmiy qarashlarida mahalliy mehnat bozori va demografiya muammolari bo‘yicha ko‘p yillik tadqiqotlar olib borgan olim B.X. Umurzakov (2022) O‘zbekistondagi hozirgi demografik siljishlarni baholay turib, qishloq mehnat bozorida transformatsiyani quyidagicha ta‘riflaydi: "O‘zbekiston qishloqlarida mehnat resurslarining yillik o‘shish sur‘ati sanoat tarmoqlaridagi ish o‘rinlari yaratish sur‘atidan yuqori. Shuning uchun ish bilan bandlikni tartibga solishda asosiy e‘tibor 'mahallabay' tizimi orqali

¹ De Rosa, K., & Bartoli, L. (2021). Rural development and employment diversification: The role of non-farm activities in developing regions. *Journal of Rural Studies*, 84, 112-121.

² Klein, M. (2022). Digital transformation in agriculture and its impact on rural labor markets. World Bank Policy Research Working Paper, No. 9845.

³ Zhang, Y., & Li, X. (2023). E-commerce development and rural employment growth: Evidence from Taobao villages in China. *China Economic Review*, 79, 101-115.

oilaviy tadbirkorlik, hunarmandchilik va tomorqa xo‘jaliklarika yo‘naltirilishi shart”⁴.

Iqtisodchi olim N.M. Mahmudov (2023) mamlakatimizda joriy etilgan agrosanoat klasterlari tizimining ish bilan bandlikka ta‘sirini chuqur tahlil qilgan. Uning fikricha, "Klasterlash jarayoni qishloq xo‘jaligida zamonaviy texnologiyalarni (GPS, tomchilatib sug‘orish, avtomatlashtirilgan terim) olib kirishi natijasida past malakali qo‘l mehnatiga bo‘lgan talabni qisqartiradi (texnologik ishsizlikni keltirib chiqaradi). Biroq, klasterlar qoshidagi qayta ishlash, qadoqlash va sotish bosqichlarida yuqori qo‘shilgan qiymatli va barqaror ish o‘rinlari paydo bo‘lishini ta‘minlaydi”⁵.

Shuningdek, S.A. Xolmo‘minov va uning hammualliflari (2024) o‘zlarining ilmiy izlanishlarida qishloq aholisining mehnat motivatsiyasi va innovatsion ish bilan bandlik shakllarini o‘rgangan. Ular tomonidan qishloq hududlarida mehnat unumdorligini oshirish uchun ekologik va agrar ta‘limni uyg‘unlashtirgan holda "yashil ish o‘rinlari" (green jobs) konsepsiyasini milliy mehnat bozoriga faol tadbiriq etish strategiyasini taklif qilingan⁶.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqotda tizimli yondashuv, makroiqtisodiy va tarkibiy tahlil, statistik guruhlash, qiyosiy taqqoslash hamda iqtisodiy-matematik modellashtirish usullaridan foydalanildi. Tadqiqotning empirik bazasini O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi, Kambag‘allikni qisqartirish va bandlik vazirligining 2021–2025-yillardagi rasmiy va yillik e‘lon qilingan statistik ma‘lumotlari, shuningdek, Xalqaro Mehnat Tashkiloti (XMT) hamda Jahon bankining tahliliy hisobotlari tashkil etdi. Qishloq joylardagi iqtisodiy faol aholi dinamikasi, rasmiy va norasmiy bandlar tuzilishi hamda ishsizlik darajasi koeffitsiyentlari trend chiziqlari yordamida tahlil qilinib, muammoning mohiyati ilmiy jihatdan ochib berildi.

Tahlil va natijalar

O‘zbekiston Respublikasida 2021–2025-yillar oralig‘ida qishloq mehnat bozorida jiddiy tarkibiy siljishlar ro‘y berdi. Davlat tomonidan aholini "mahallabay" tizimi asosida tadbirkorlikka jalb qilish, tomorqalardan unumli foydalanish uchun subsidiyalar ajratish va o‘zini o‘zi band qilgan shaxslarga berilgan soliq imtiyozlari o‘z samarasini ko‘rsatdi.

Quyidagi 1-jadvalda 2021–2025-yillarda O‘zbekiston qishloq joylaridagi asosiy mehnat bozori indikatorlari dinamikasi batafsil keltirilgan.

1-jadval ma‘lumotlarining chuqur iqtisodiy tahlili shuni ko‘rsatadiki, besh yillik davr mobaynida qishloq joylardagi iqtisodiy faol aholi soni 7100,0 ming kishidan 7750,0 ming kishiga yetgan, ya‘ni 9,15 foizga o‘sgan. Bu holat mehnat

⁴ Umurzakov, B. X. (2022). O‘zbekiston mehnat bozori rivojlanishining demografik jihatlar va bandlikni tartibga solish mexanizmlari. *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar*, 10(3), 45-56.

⁵ Mahmudov, N. M. (2023). Agrosanoat klasterlari sharoitida qishloq aholisi bandligini ta‘minlashning yangi tendensiyalari. *O‘zbekiston iqtisodiy axborotnomasi*, 4(2), 18-27.

⁶ Xolmo‘minov, S. A., & b.q. (2024). Qishloq hududlarida innovatsion bandlik shakllarini rivojlantirish va "yashil ish o‘rinlari" konsepsiyasi. *Iqtisodiyot va ta‘lim*, 25(1), 112-120.

bozoriga har yili o‘rtacha 150-160 ming nafarga yaqin yangi ichki ishchi kuchi kirib kelayotganidan dalolat beradi.

1-jadval

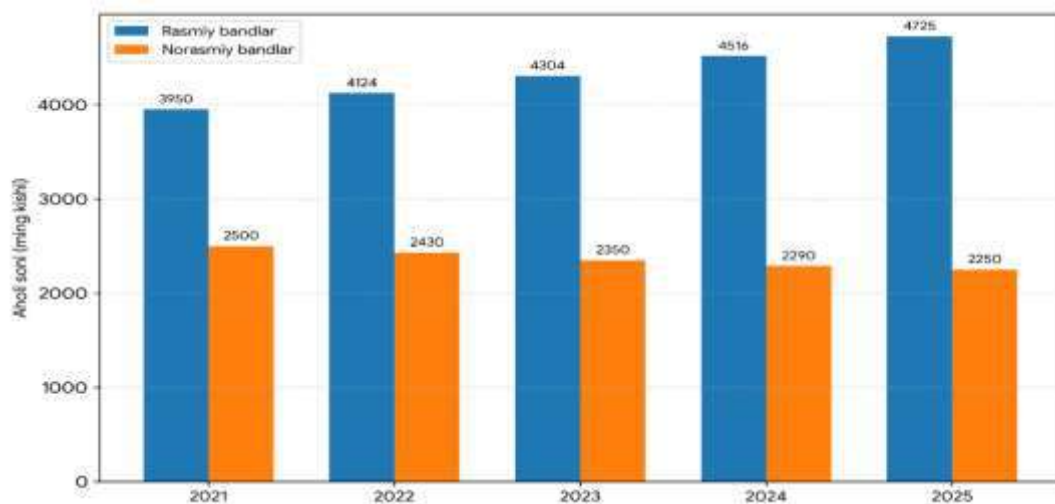
2021–2025-yillarda O‘zbekiston qishloq joylaridagi bandlik ko‘rsatkichlari dinamikasi⁷

Nº	Ko‘rsatkichlar (ming kishi hisobida)	2021-y.	2022-y.	2023-y.	2024-y.	2025-y.	2021- 2025 y. o‘zgarishi (%)
1.	Qishloq iqtisodiy faol aholisi	7100,0	7250,0	7410,0	7580,0	7750,0	+9,15%
2.	Qishloq joylarda jami bandlar	6450,0	6554,0	6654,2	6806,8	6975,0	+8,14%
3.	* shu jumladan: Rasmiy bandlar*	3950,0	4124,0	4304,2	4516,8	4725,0	+19,62%
4.	* shu jumladan: Norasmiy bandlar*	2500,0	2430,0	2350,0	2290,0	2250,0	-10,00%
5.	Ro‘yxatga olingan ishsizlar soni	650,0	696,0	755,8	773,2	775,0	+19,23%
6.	Qishloq joylardagi ishsizlik darajasi (%)	9,15%	9,60%	10,20%	10,20%	10,00%	+0,85%

Eng asosiy ijobiy tendensiya — rasmiy bandlik hajmining keskin o‘shidir. 2021-yildagi 3950,0 ming kishidan 2025-yil yakuniga kelib 4725,0 ming kishigacha oshgan (o‘shish sur‘ati 19,62%). Bu jarayon respublikada dehqon xo‘jaliklariga yer maydonlarining auksion orqali uzoq muddatli ijaraga berilishi, o‘zini o‘zi band qilganlik maqomi orqali stajga ega bo‘lish mexanizmlarining muvaffaqiyatli joriy etilganligi bilan asoslanadi.

Quyida qishloq mehnat bozoridagi rasmiy va norasmiy bandlik dinamikasining tarkibiy mutanosibligini yaqqol ko‘rish uchun tuzilgan grafik taqdim etiladi.

⁷ Manba: O‘zbekiston Respublikasi Milliy Statistika qo‘mitasi ma’lumotlari asosida muallif ishlanmasi

1-rasm. O‘zbekiston qishloq joylarida rasmiy va norasmiy bandlik turlarining shakllanish tendensiyalari (2021–2025-yillar)⁸

Qishloq hududlarida bandlikni faqatgina agrar soha hisobiga ta'minlash tendensiyasi pasayib bormoqda. Buni quyidagi 2-jadval tahlilida ko‘rish mumkin.

**2-jadval
2021–2025-yillarda qishloq aholisi bandligining tarmoqlar bo‘yicha taqsimlanishi⁹**

№	Iqtisodiy tarmoqlar (ulushi % hisobida)	2021-y.	2022-y.	2023-y.	2024-y.	2025-y.	O‘zgarish (+/-)
1.	Qishloq, o‘rmon va baliq xo‘jaligi	46,2%	44,5%	42,1%	40,3%	38,5%	-7,7%
2.	Xizmat ko‘rsatish va savdo	22,1%	23,4%	24,8%	26,0%	27,2%	+5,1%
3.	Qurilish va kichik sanoat	18,5%	19,1%	19,9%	20,5%	21,0%	+2,5%
4.	Raqamli xizmatlar va frilanserlik	1,2%	1,8%	2,4%	3,2%	4,3%	+3,1%
5.	Boshqa ijtimoiy sohalar	12,0%	11,2%	10,8%	10,0%	9,0%	-3,0%
6.	Iqtisodiy tarmoqlar (ulushi % hisobida)	2021-y.	2022-y.	2023-y.	2024-y.	2025-y.	O‘zgarish (+/-)
7.	Qishloq, o‘rmon va baliq xo‘jaligi	46,2%	44,5%	42,1%	40,3%	38,5%	-7,7%

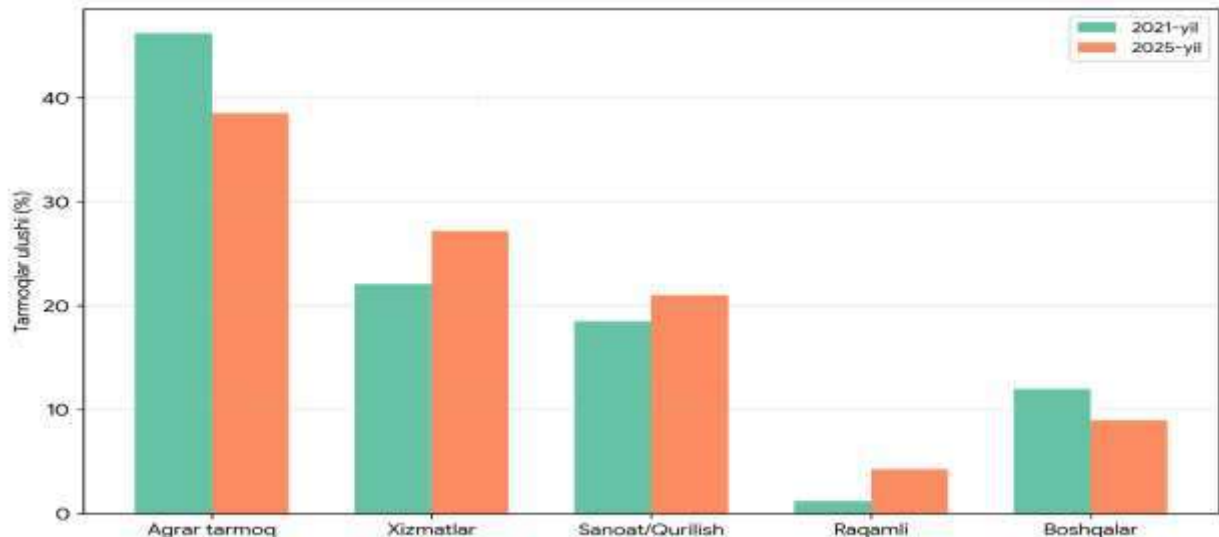
Manba: O‘zbekiston respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi hisobotlari asosida muallif prognozi va hisob-kitoblari)

⁸ Manba: O‘zbekiston Respublikasi Milliy Statistika qo‘mitasi ma’lumotlari asosida muallif ishlanmasi

⁹ Manba: O‘zbekiston Respublikasi Milliy Statistika qo‘mitasi ma’lumotlari asosida muallif ishlanmasi

2-jadval ma’lumotlaridan ko’rinib turibdiki, an’anaviy dehqonchilik va agrar sohadagi bandlik ulushi 46,2 foizdan 38,5 foizgacha (7,7 foiz punktga) kamaygan. Bu juda katta tarkibiy siljish bo’lib, qishloq iqtisodiyoti diversifikatsiyalashayotganini ko’rsatadi. Ushbu davrda xizmat ko’rsatish sohasining ulushi 27,2 foizga ko’tarilgan. Eng quvonarlisi, qishloq yoshlari o’rtasida raqamli xizmatlar va masofaviy frilanserlik ulushi 1,2 foizdan 4,3 foizgacha (deyarli 4 barobarga) o’sgan.

Ushbu tarmoq o’zgarishlarini yaqqol ko’rish uchun quyidagi strukturaviy grafik ishlab chiqildi:

2-rasm. 2021 - 2025-yillarda qishloq aholisi bandligining iqtisodiyot tarmoqlari bo’yicha qiyosiy tarkibiy tuzilishi¹⁰

Xulosa va takliflar

2021–2025-yillardagi statistik dinamika, xorijiy va mahalliy iqtisodchi olimlarning ilmiy konsepsiyalari sintezi natijasida qishloq joylarda aholi bandligini samarali tartibga solish bo’yicha quyidagi fundamental xulosalar va amaliy takliflar shakllantirildi:

1. Agrar sektordan tashqari (Non-farm) tarmoqlarni institutsional qo’llab-quvvatlash: K. De Roza ilmiy qarashlaridan kelib chiqqan holda, qishloq mehnat bozorini faqatgina yer resurslariga bog’lab qo’yish strategik xatodir. Tumandagi chekka qishloqlarda kichik sanoat zonalari, qishloq turizmi klasterlari va xizmat ko’rsatish obyektlarini yaratish orqali ish bandlikni majburiy diversifikatsiya qilish lozim.

2. "Agritech" va raqamli infratuzilmani kengaytirish: M. Kleyn hamda Chjan va Li kabi olimlarning raqamli iqtisodiyot modellariga tayanib, qishloq yoshlari o’rtasida frilanserlik va masofaviy xizmatlar ko’rsatish savodxonligini oshirish maqsadida har bir qishloq fuqarolar yig’inida (QFY) raqamli o’quv markazlari va kovorking zonalari tarmog’ini kengaytirish.

3. Klaster tizimida "Texnologik ishsizlik"ni yumshatish: N.M. Mahmudov ta’kidlaganidek, yirik agrosanoat klasterlarida mexanizatsiyalashuv sababli

¹⁰ Manba: O’zbekiston Respublikasi Milliy Statistika qo’mitasi ma’lumotlari asosida muallif ishlanmasi

bo'shagan ishchi kuchini, ushbu klasterlarning o'zida tashkil etiladigan ikkilamchi va uchlamchi zanjirlarga (meva-sabzavotni saralash, qadoqlash, logistika, sovitkichli omborxonalar boshqaruvi) qayta tayyorlash tizimi orqali joylashtirish.

4. Mikro-moliyalashtirish va subsidiyalash tizimini unumdorlikka yo'naltirish: B.X. Umurzakov yondashuvlarini rivojlantirgan holda, oilaviy tadbirkorlik va tomorqachilik uchun berilayotgan kreditlarni shunchaki iste'mol yoki oddiy xarid uchun emas, balki yuqori texnologiyali (gidroponika, intensiv bog'dorchilik, ixcham issiqlik majmualari) loyihalarga ajratish orqali mehnat unumdorligini oshirish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. De Rosa, K., & Bartoli, L. (2021). Rural development and employment diversification: The role of non-farm activities in developing regions. *Journal of Rural Studies*, 84, 112-121.

2. Klein, M. (2022). Digital transformation in agriculture and its impact on rural labor markets. *World Bank Policy Research Working Paper*, No. 9845.

3. Zhang, Y., & Li, X. (2023). E-commerce development and rural employment growth: Evidence from Taobao villages in China. *China Economic Review*, 79, 101-115.

4. Umurzakov, B. X. (2022). O'zbekiston mehnat bozori rivojlanishining demografik jihatlari va bandlikni tartibga solish mexanizmlari. *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar*, 10(3), 45-56.

5. Mahmudov, N. M. (2023). Agrosanoat klasterlari sharoitida qishloq aholisi bandligini ta'minlashning yangi tendensiyalari. *O'zbekiston iqtisodiy axborotnomasi*, 4(2), 18-27.

6. Xolmo'minov, S. A., & b.q. (2024). Qishloq hududlarida innovatsion bandlik shakllarini rivojlantirish va "yashil ish o'rinlari" konsepsiyasi. *Iqtisodiyot va ta'lim*, 25(1), 112-120.

7. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agencyligi rasmiy tahliliy ma'lumotlari (2021-2025-yy.).